

Міністерство культури та інформаційної політики України
Харківська державна академія культури

Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine
Kharkiv State Academy of Culture

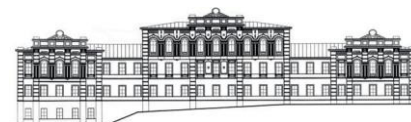
Культура УКРАЇНИ

CULTURE OF UKRAINE

Збірник наукових праць
Collection of Scientific Papers

Випуск **84**

Засновано в 1993 р.
Founded in 1993

Харків — 2024

К 90 **Культура України** : зб. наук. пр. / М-во культури та інформ. політики України, Харків. держ. акад. культури ; за заг. ред. В. Шейка. — Харків : ХДАК, 2024. — Вип. 84. — 100 с.

Culture of Ukraine: coll. of scientific papers / Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, Kharkiv State Academy of Culture; under general editorship of V. Sheiko. — Kharkiv: KhSAC, 2024. — Vol. 84. — 100 p.

«Культура України» — рецензоване наукове фахове видання з вільним доступом, що засноване та видається Харківською державною академією культури з 1993 року.

Збірник затверджено наказом Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020 р. як фахове видання з культурології та мистецтвознавства (категорія «Б»), спеціальності: 034 — Культурологія; 021 — Аудіовізуальне мистецтво та виробництво; 024 — Хореографія; 025 — Музичне мистецтво; 026 — Сценічне мистецтво.

Державна реєстрація суб'єкту у сфері друкованих медіа: рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 08.02.2024 р. №295. Ідентифікатор медіа: R30-02500.

Збірник поданий на порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в інформаційному ресурсі «Наукова періодика України», у реферативних базах «Україніка наукова» та «Джерело». Індексуються в наукометричних базах «WorldCat», «Index Copernicus International», Directory of Open Access Journals (DOAJ), Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD) та в пошукових системах «Google Scholar», «BASE». ХДАК є представленим учасником PILA.

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Харківської державної академії культури (протокол № 10 від 31.05.2024 р.)

Видання підтримує політику відкритого доступу (тип ліцензії — Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License). Мова публікації — українська та англійська. Статті рецензуються членами редколегії і зовнішніми незалежними експертами. Перевірка статей здійснюється за допомогою онлайн-сервісу пошуку плагіату Strikeplagiarism.com.

“Culture of Ukraine” is a peer-reviewed scientific professional edition with free access, founded and has been being published by Kharkiv State Academy of Culture since 1993.

The collection was approved by order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 886 dated July 2, 2020 as specialized edition on culturology and art criticism (category “B”), specialties: 034 — Culturology; 021 — Audiovisual art and production; 024 — Choreography; 025 — Musical art; 026 — Scenic art.

State registration of an entity in the field of print media: decision of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting dated February 8, 2024 No. 295. Media ID: R30-02500.

The collection is submitted on the portal of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine in the “Scientific periodicals of Ukraine” information resource, in “Ukrainika naukova” and “Dzherelo” reference databases. It is indexed in the scientometric “WorldCat”, “Index Copernicus International”, Directory of Open Access Journals (DOAJ), Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD) databases and in “Google Scholar”, “BASE” search engines. KhSAC is a representative member of PILA.

Recommended for publication by the decision of the academic council of the Kharkiv State Academy of Culture (protocol № 10 dated 31.05.2024).

The edition supports an open access policy (license type — Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License). Language of the publication — Ukrainian and English. Articles are reviewed by the members of the editorial board and external independent experts. Articles are checked using Strikeplagiarism.com, an online plagiarism detection service.

Редколегія підтримує політики Elsevier та COPE / The editorial board supports the policies of Elsevier and COPE:

<https://www.elsevier.com/authors/policies-and-guidelines>

<https://publicationethics.org/files/u7141/1999pdf13.pdf>

Вебсайт збірника / Website of the collection: <http://ku-khsac.in.ua>

Е-mail ред.-видавн. відділу ХДАК / e-mail of editorial and publishing department of KhSAC: rvv2000k@ukr.net

Головний редактор

Шейко В. М., Харківська державна академія культури, доктор історичних наук, кафедра культурології та медіакомунікацій, професор, дійсний член Національної академії мистецтв України, заслужений діяч мистецтв України (Україна).

<https://orcid.org/0000-0002-3532-7439>

Заступник головного редактора

Гончар О. В., Гуманістично-природничий університет ім. Яна Длугоша в Ченстохові, факультет гуманітарних наук, доктор педагогічних наук, професор (Польща).

<https://orcid.org/0000-0003-1122-1768>

Відповідальний секретар

Воскобойнікова Ю. В., Харківська державна академія культури, доктор мистецтвознавства, доцент (Україна).

<https://orcid.org/0000-0001-6762-0018>

Редакційна колегія

Басюл Е., Університет М. Коперника, доктор наук з мистецтва, професор факультету образотворчого мистецтва (Польща);

<https://orcid.org/0000-0001-8834-2993>

Бенч О., Католицький університет у Ружомберку, доктор філософії, доктор мистецтвознавства, професор (Словацька Республіка);

<https://orcid.org/0000-0002-3998-3062>

Бертелсен О., Університет авіації Ембрі-Ріддла, коледж безпеки та розвідки, доктор історичних наук, професор кафедри міжнародної безпеки та розвідки (США);

<https://orcid.org/0000-0002-7210-9983>

Благосвич М., Інститут соціальних наук, доктор філософії (Республіка Сербія);

<https://orcid.org/0000-0002-1344-7835>

Божко Л. Д., Харківська державна академія культури, доктор культурології, доцент, кафедра музейно-туристичної діяльності, професор (Україна);

<https://orcid.org/0000-0003-1989-350X>

Виткалов С. В., Рівненський державний гуманітарний університет, доктор культурології, професор кафедри івент-індустрій, культурології та музеєзнавства (Україна);

<https://orcid.org/0000-0003-0625-8822>

Кайм С., Лейпцизький університет, Інститут історії музики, доктор філософії, професор (Німеччина);

<https://orcid.org/0000-0002-3609-4243>

Кислюк К. В., Харківська державна академія культури, доктор культурології, кафедра культурології та медіакомунікацій, професор (Україна);

<https://orcid.org/0000-0001-9092-6808>

Красівський О., Інститут європейської культури Познанського університету ім. Адама Міцкевича, доктор габілітований, професор (Польща);

<https://orcid.org/0000-0002-7028-6038>

Лошков Ю. І., Харківська державна академія культури, доктор мистецтвознавства, кафедра народних інструментів, професор (Україна);

<https://orcid.org/0000-0003-0621-2808>

Макарик І., Оттавський університет, доктор філософії, професор (Канада);

<https://orcid.org/0000-0002-1260-2178>

Мачулін Л. І., Харківська державна академія культури, завідувач редакційно-видавничого відділу, кандидат філософських наук (Україна);

<https://orcid.org/0000-0001-8804-6297>

Миславський В. Н., Харківська державна академія культури, доктор мистецтвознавства, член-кореспондент Національної академії мистецтв України, завідувач кафедри кінотелережисури та сценарної майстерності, доцент (Україна);

<https://orcid.org/0000-0003-0339-1820>

Познер В., Національний інститут історії мистецтв, доктор історичних наук, провідний науковий співробітник лабораторії Теорії та історії мистецтв і літератури сучасності Національного центру наукових досліджень Франції (Франція);

Польська І. І., Харківська державна академія культури, доктор мистецтвознавства, кафедра теорії та історії музики, професор (Україна);

<https://orcid.org/0000-0003-3546-5900>

Хікс Д., Лондонський університет королеви Марії, доктор філософських наук, кафедра сучасних мов і культур, професор (Великобританія);

<https://orcid.org/0000-0001-8584-0292>

Хроми Я., Інститут управління готельним бізнесом, доктор філософії, доцент (Чеська Республіка);

<https://orcid.org/0000-0003-3813-9705>

Шаповалова Л. В., Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського, доктор мистецтвознавства, завідувачка кафедри інтерпретології та аналізу музики, професор (Україна).

<https://orcid.org/0000-0002-9407-7337>

Головний редактор

Sheiko V. M., Kharkiv State Academy of Culture, Doctor of Historical Sciences, Department of Cultural Studies and Media Communications, Professor, an Academician of the National Academy of Arts of Ukraine, Honored Arts Worker of Ukraine (Ukraine).

<https://orcid.org/0000-0002-3532-7439>

Deputy Editor-in-Chief

Gonchar O. V., Jan Dlugosz University in Czestochowa, Faculty of Humanities, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Poland).

<https://orcid.org/0000-0003-1122-1768>

Executive Editor

Voskoboinikova Yu. V., Kharkiv State Academy of Culture, Doctor of Art Criticism, Associate Professor (Ukraine).

<https://orcid.org/0000-0001-6762-0018>

Editorial Board

Basiul E., University of Nicolas Copernicus, Faculty of Fine Arts, Doctor of Sciences (in Art), Professor (Poland);

<https://orcid.org/0000-0001-8834-2993>

Bench O., Catholic University in Ruzomberok, Doctor of Philosophical Sciences, Doctor of Art Criticism, Professor (Slovak Republic);

<https://orcid.org/0000-0002-3998-3062>

Bertelsen O., Embry-Riddle Aeronautical University, College of Security and Intelligence, PhD in History, Department of Global Security and Intelligence Studies; Assistant Professor (USA);

<https://orcid.org/0000-0002-7210-9983>

Blagojevic M., Institute for Social Sciences, Doctor of Philosophical Sciences (Serbia Republic);

<https://orcid.org/0000-0002-1344-7835>

Bozhko L. D., Kharkiv State Academy of Culture, Doctor of Cultural Studies, Associate Professor, Department of Museum and Tourism Activities, Professor (Ukraine);

<https://orcid.org/0000-0003-1989-350X>

Vytkalov S. V., Rivne State Humanities University, Doctor of Culturology, Professor of the Department of Event Industries, Cultural Studies and Museum Studies (Ukraine);

<https://orcid.org/0000-0003-0625-8822>

Keym S., Leipzig University, Institute of Musicology, PhD., Professor (Germany);

<https://orcid.org/0000-0002-3609-4243>

Kysliuk K. V., Kharkiv State Academy of Culture, Doctor of Culturology, Department of Cultural Studies and Media Communications, Professor (Ukraine);

<https://orcid.org/0000-0001-9092-6808>

Krasivskiy O., Institute of European Culture of Adam Mickiewicz University in Poznań, Doctor of Sciences, Professor (Poland);

<https://orcid.org/0000-0002-7028-6038>

Loshkov Yu. I., Kharkiv State Academy of Culture, Doctor of Art Criticism, Department of Folk Instruments, Professor (Ukraine);

<https://orcid.org/0000-0003-0621-2808>

Makaryk I., University of Ottawa, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Canada);

<https://orcid.org/0000-0002-1260-2178>

Machulin L. I., Kharkiv State Academy of Culture, Candidate of Philosophical Sciences, Head of the Editorial and Publishing Department (Ukraine);

<https://orcid.org/0000-0001-8804-6297>

Myslavskiy V. N., Kharkiv State Academy of Culture, Doctor of Art Criticism, corresponding member of the National Academy of Arts of Ukraine, Head of the Department of Film and Television Directing and Screenwriting, Associate Professor (Ukraine);

<https://orcid.org/0000-0003-0339-1820>

Pozner V., National Institute of History of Arts, Doctor of Historical Science, Senior Researcher of French National Centre for Scientific Research, Laboratory of Theory and History of Arts and Literature of Modernity (France);

Polska I. I., Kharkiv State Academy of Culture, Doctor of Art Criticism, Department of Theory and History of Music, Professor (Ukraine);

<https://orcid.org/0000-0003-3546-5900>

Hicks J., Queen Mary University of London, Department of Modern Languages and Cultures, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Great Britain);

<https://orcid.org/0000-0001-8584-0292>

Chromy J., Institute of Hospitality Management, Doctor of Philosophical Sciences, Assistant Professor (Czech Republic);

<https://orcid.org/0000-0003-3813-9705>

Shapovalova L. V., I. P. Kotliarevskiy Kharkiv National University of Arts, Doctor of Art Criticism, Head of Interpretology and Music Analysis Chair, Professor (Ukraine).

<https://orcid.org/0000-0002-9407-7337>

Зміст

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

Л. І. Брюховецька	
Розстріляне світло. Актор Степан Шагайда як жертва сталінського терору	7
В. А. Герасимчук	
«Такою він мене любив» — то промовляють її очі... (Образ Ликери Полусмак у житті та творчості Тараса Шевченка)	23
А. В. Трушевська	
Театр-ікіґай як вид призначення: сучасний погляд на концепцію сценічного мистецтва	35
Г. М. Хмель-Дунай, І. В. Холод	
Відтворення традиційного одягу Дніпропетровщини (за матеріалами музейних фондів)	44

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Ю. В. Воскобойнікова, Р. В. Толмачов	
Українське дитяче хорове виконавство в умовах війни з Росією (до постановки проблеми)	56
Л. О. Красовська	
Процес трансформації, стилі та засоби вокального естрадного виконавства в Україні наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст	64
Н. М. Малиновська	
Бальний танець у творчій концепції І. Нечуя-Левицького	71
А. А. Паладійчук, Н. В. Цигановська	
Progressing Ballet Technique (PBT) як метод формування сучасного танцівника	78
В. М. Чучман	
Візія функцій капельмейстера в XVI–XVIII ст.: на матеріалі докторату Адольфа Хибінського	87

РЕЦЕНЗІЇ

В. М. Шейко	
«Західний кінематограф. Концептуально-термінологічний словник»	97
Правила оформлення авторських оригіналів для наукових збірників та умови їх опублікування	99

Content

CULTUROLOGY

L. Briukhovetska	
Executed light. Actor Stepan Shahaida as a victim of Stalinist terror	7
V. Herasymchuk	
“That’s how he loved me” — that’s what her eyes say (The image of Lykera Polusmak in the life and works of Taras Shevchenko)	23
A. Trushevska	
Ikigai-theater as a type of purpose: a modern view of the concept of stage art	35
H. Khmel-Dunai, I. Kholod	
Recreating the traditional clothes of the Dnipro region (based on museum materials)	44

ART CRITICISM

Y. Voskoboinikova, R. Tolmachov	
Ukrainian children’s choral performance in the conditions of the war with Russia (to the problem statement)	56
L. Krasovska	
The process of transformation, styles and methods of vocal pop performance in Ukraine at the end of the XX – beginning of the XXI century	64
N. Malynovska	
Ballroom dance in the creative concept of I. Nechui-Levytskyi	71
A. Paladiichuk, N. Tsyhanovska	
Progressing ballet technique (PBT) as a method of a modern dancer development	78
V. Chuchman	
The vision of the kapellmeister’s Functions in the XVI–XVIII centuries: Based on Adolf Chybi ski’s thesis	87

REVIEWS

V. Sheiko	
“Western cinema. Conceptual and terminological dictionary”	97

Rules for design of author’s originals for scientific collections
and conditions for their publication

ВІДТВОРЕННЯ ТРАДИЦІЙНОГО ОДЯГУ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ (за матеріалами музейних фондів)

Г. М. Хмель-Дунай

Національна спілка майстрів народного мистецтва України,
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»
м. Дніпро, Україна
dgu_ramokos@i.ua

І. В. Холод

ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»,
м. Дніпро, Україна
irena.the.cold@gmail.com

H. Khmel-Dunai

National Union of Masters of Folk Art of Ukraine, Dnipro
Humanitarian University
Dnipro, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-0220-2744>

I. Kholod

Dnipro Humanitarian University,
Dnipro, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-2816-2082>

Г. М. Хмель-Дунай, І. В. Холод. Відтворення традиційного одягу Дніпропетровщини (за матеріалами музейних фондів)

Стаття присвячена дослідженню формування одягу мешканців Дніпропетровщини. На основі вивчення експонатів, що знаходяться в музеях області, проведено дослідження впливу культурних особливостей переселенців з прилеглих територій на еволюцію стилістичних та структурних елементів одягу місцевого населення. Зовнішній вигляд і компоненти вбрання жителів Дніпропетровщини набували своєї унікальності в умовах віддалених сіл та хуторів, де вони формувалися самостійно. Також слід виділити особливості вигляду складових елементів одягу, а саме сорочок у людей унікальної професії лоцманів, яких не було на інших територіях України. Автори діляться думками про принципи формування в населення відповідального ставлення до предметів побутової культури, ремесел, традицій життя українців певного регіону. Опис матеріалів та аналіз історичних подій, побуту мешканців регіону може бути використаний у вивченні дисциплін фахівцями в галузі історії української культури, мистецтвознавства, дизайну одягу тощо, може бути впевнено застосований як один із суттєвих важелів у вихованні широких верств населення України в процесі формування етнічної самоповаги та патріотизму у визначенні свого місця в сучасному світі.

Ключові слова: український стрій, вишивка, обереги та символи, особливості крою, збереження традиційного українського вбрання.

H. Khmel-Dunai, I. Kholod. Recreating the traditional clothes of the Dnipro region (based on museum materials)

The purpose of the article is to determine the characteristics, conditions of development, changes in appearance, components, as well as the purpose of the women's clothes of the Dnipro region and locksmith's shirt.

The methodology of the theoretical analysis in this article is based on the studying of original artefacts of clothing elements of the inhabitants of Dnipro region in the collections of museums of Dnipro region on the basis of ethnography; analysis of literary sources on the traditions of Ukrainian life with reference to historical accuracy; semantic analysis of elements of everyday culture. In conducting the research, we adhered to a scientific approach and an objective assessment of the museum artefacts under study.

The results. 1. In the course of field research, we have identified the conditions for the formation of traditional clothing of the inhabitants of the Dnipro region, namely, the resettlement of people from different regions of Ukraine to the future city of Dnipro with the aim of developing it as an industrial metallurgical centre. The greatest influence on the cultural development of folk art, especially in embroidery, was exerted by immigrants from Poltava and Chernihiv regions, which is reflected in the elements of clothing decoration — the eight-petal flower, the tree of life, the Brocade style, the white-on-white technique, the embroidery technique, and the lace with a flooring. 2. We have outlined the constituent elements of clothing, such as shirts, outer loom clothing, and hats. Regarding the purpose of the clothing of the inhabitants of Dnipro region, in this study we have

identified a professional feature of locksmith's clothing, namely a shirt with long and wide sleeves, which served as a means of signalling to oncoming floating craft.

The scientific novelty of the research lies in the fact that original artefacts of clothing elements of the inhabitants of Dnipro region in the collections of museums of Dnipro region on the basis of ethnography are studied for the first time. The analysis of women's clothes of Dnipro region and locksmith's shirt was made based on literary sources on the traditions of Ukrainian life with reference to historical accuracy and semantic analysis of elements of everyday culture.

The practical significance of the article lies in the fact that the scientific analysis allows us to identify the influence of the everyday culture of immigrants from other locations on the elements and decoration of Dnipro region clothing based on the study of local museum exhibits. The overview of materials and analysis of historical events, everyday life of the region's inhabitants can be used in teaching Ukrainian cultural history, art history, fashion design, etc. and can be confidently used as one of the essential levers in the education of the general population of Ukraine in the development of ethnic self-respect and patriotism in determining their place in the modern world.

Keywords: *traditional Ukrainian clothing, locksmith's shirt, embroidery, amulet symbols, design features.*

Постановка проблеми. Український традиційний одяг відіграє визначну роль у відтворенні історії, долі та культурних змін українського народу. Ця тема стає особливо нагальною в сучасному світі, де зростає інтерес до національної спадщини та пошуків етнічних витоків. На зорі часів український традиційний одяг відображав природні умови життя та етнічну особливість народу. Він складався з різних шарів, які зберігали тепло й захищали від погодних умов, а також мав унікальні вишивки, візерунки і орнаменти, які передавали важливі інформаційні повідомлення. З плином часу традиційний одяг не просто адаптувався до змін у модних тенденціях, а й ставав свідком важливих історичних подій. Під час національних рухів та визвольної боротьби українці носили одяг із символічними вишивками й кольорами, що виражали їхню патріотичну думку та відданість національним ідеалам. Традиційний одяг також віддзеркалював роль і статус особи в суспільстві. Він показував, чи належить людина до селянства, козацтва, шляхти

або духовенства. Крім того, традиційний одяг мав і релігійний аспект, оскільки він використовувався під час обрядів та церемоній.

У сучасному контексті український традиційний одяг набуває нового значення. Він стає пам'яткою історії, способом збереження національної ідентичності та духовної спадщини, може бути використаний як потужний важіль в етнокультурному вихованні. Складові елементи одягу українців виникли та закріпилися ще в давньослов'янські часи і мають своє походження з періоду Київської Русі. Про це яскраво свідчить одяг членів родини князя Ярослава Мудрого на одній із фресок собору Святої Софії у Києві (Вовк, 2015; Лазебник, 2012).

Носіння традиційного одягу може відзначати різні святкові події, фольклорні фестивалі, а також стає символом об'єднання та гордості за своє походження. Українське традиційне вбрання як свідок подій і духовної особливості людини підкреслює, що традиційний одяг несе в собі невичерпну інформацію про життя, історію та культуру українського народу, створюючи містичний місток між минулим і сьогоденням.

У місцевому українському вбранні кінця XIX–XX ст. поряд зі збереженими з місцевими ознаками елементів оздоблення, технік вишивок приживаються й запозичені, з інших територій України. Так, одяг жителів Правобережжя зазнав відчутної присутності польсько-литовських традицій, Лівобережжя — російської культури (Васіна, 2006, с. 340–344).

Неможливо заперечити, що територія України слугувала шляхами інтенсивного обміну торговими й культурними взаємодіями між західними та східними державами. Завдяки унікальним особливостям традиційний одяг українців став визначальним знаком належності особи до певного соціального класу. Він мав вишукану та складну семантику, що відображала не лише етнокультурні, регіональні чи соціальні характеристики, а й вік, стать, сімейний стан та заняття людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційний український одяг завжди привертая увагу дослідників, оскільки він слугував переконливим показником української самобутності та містив важливу інформацію щодо

матеріальної і духовної складових життя цього етносу. Народний одяг, у різні історичні періоди, присутній був як у сільському, так і в міському оточенні, але досліджувався недостатньо. Навіть при поширенні загальноєвропейської моди у ХХ ст. традиційний одяг українців залишався важливим елементом етнокультурного контексту міста для всіх соціальних верств населення (Васіна, 2006, с. 228–300; с. 320–340).

Етнограф Е. Руликівський розробив часткові описи традиційного українського одягу у своїй етнографічній розвідці, проте Ф. Вовк зробив вагомий внесок у вивчення традиційного вбрання українців (Вовк, 2015, с. 135–176), проводячи аналіз впливу природних умов, побутових особливостей, методів господарювання та соціального середовища на здоров'я людини. Методи польового дослідження на територіях проживання українців вперше були використані під час експедиції П. Чубинського в Західно-Руську місцевість у 1869–1870-х рр., що дозволило зібрати першоджерельний і оприлюднений матеріал для визначення основних складових елементів українського вбрання, які були притаманні для Київщини, Волині, Полтавщини та Поділля.

Варті уваги напрацювання Д. Яворницького з дослідження етнокультурних особливостей козацтва Запоріжжя, що вийшли друком у 1888 р. Дослідник представляє вбрання українських козаків як особливий комплекс елементів етнічного вбрання. Унікальною працею з проблеми дослідження міського одягу є наукова праця М. Олійник (2017), де авторка вперше здійснила розгорнуте дослідження побутування традиційного одягу українців у просторі міського повсякдення як етнокультурного явища в другій половині ХІХ — на початку ХХІ ст. на прикладі м. Києва, відстежила напрями розвитку традиційної ноші українців у просторі міста, надала оцінку і визначення основним складовим елементам вбрання містян з етнокультурними ознаками.

Мета статті — визначити характеристики, умови формування, зміни вигляду, складових елементів, а також призначення жіночого строю Дніпропетровщини та лоцманської сорочки.

Методи дослідження: вивчення оригінальних артефактів елементів одягу мешканців Дніпропетровщини у фондах музеїв Дніпропетровської області на засадах етнографії; аналізу літературних джерел з питань традицій життя українців з посиланням на історичну достовірність; семантичний аналіз елементів побутової культури. Здійснюючи дослідження, ми дотримували наукового підходу та об'єктивної оцінки дослідних музейних артефактів.

Одяг — це не тільки захист від несприятливих погодних умов, а й елемент багатьох характеристик способу життя, професії, рівня достатку та культури українців. Український національний одяг є живим прикладом того, як одяг може стати символом ідентичності та культурної спадщини. Вишиванки та інші національні елементи одягу відображають багатомістову історію й традиції українського народу. Ці речі відіграють роль не лише аксесуарів, а й символів національної гідності та патріотизму. Одяг українців є важливим виразником їхньої особистості, культурних цінностей, соціального статусу та ідентичності. Він має здатність не лише прикрашати тіло, а й транслювати повідомлення про людину, її переконання і ставлення до світу.

Щоб відповісти на безліч питань, які стосуються призначення, вигляду, особливостей елементів одягу, довелося передивитися, зафотографувати, проаналізувати наявні наочні артефакти фондів музеїв Дніпропетровської області. Передусім дослідницька цікавість припала саме на вивчення одягу жінок Дніпропетровщини, що потребувало живого контакту з експонатами музеїв України та нашої області, зокрема: Дніпропетровського національного історичного музею імені Дмитра Яворницького, Новомосковського історико-краєзнавчого музею імені Петра Калнишевського, Музею історії міста Кам'янське, Нікопольського краєзнавчого музею та Петриківського музею етнографії, побуту та народно-прикладного мистецтва. Більше того, нам вдалося дослідити унікальну збірку текстилю у фондах Музею української культури імені Івана Гончара у м. Київ та Краєзнавчого музею Решетилівської міської ради Полтавської області.

Більшість складових елементів одягу ідентичні в різних регіонах України: натільна сорочка, верхній станковий одяг, сезонний утеплений, головні убори та взуття. Але крій та елементи оздоблення (вишивка, аплікація, якісний склад тканин) складових елементів одягу різні (Білецька, 1929, с. 43–103). Вивчивши артефакти вищеозначених фондів, впевнено можна констатувати, що в Дніпропетровській області елементи українського одягу найбільше наближені до Полтавщини.

Важливо відзначити, що формування жіночого строю мало менш виразний місцевий колорит. У часи Подніпровського козацтва місцеве населення відрізнялося особливостями побутового способу життя та, зокрема, етнокультурними традиціями. Великий вплив на етнокультурний розвиток традиційного мистецтва, зокрема у вишивці, справляла побутова культура мешканців Полтавщини та Чернігівщини. У період індустріалізації Катеринослава, яке стало промисловим центром металургії, маємо активний процес переселення робочої сили, який виявлявся в масовому переїзді працівників разом з їхніми сім'ями та особистим майном, включаючи одяг та побутові речі (Кавун, 2001; Білецька, 1929; Васіна, 2006; Лазебник, 2012).

Люди з давніх часів були єдиними з природою, відчували себе її часткою, глибоко сприймали красу природи, намагалися відтворити та зберегти її на полотні, в гончарних виробках, у предметах з металу та деревини тощо. Для виготовлення одягу використовували природні матеріали: льон, коноплі, шовк, вовну, рослинні барвники. Вишивка на складових елементах одягу мала не тільки естетичне призначення оздоблення, а й слугувала, на думку українців, оберегом внутрішніх сил духовного світу людини. Вишивками-оберегами прикрашали особливо вразливі місця людського тіла: на грудях (пазуха), комірі, плечах (уставка), зап'ястках, поділках сорочок. Чоловікам-воїнам дружина або наречена дарували вишиті рушники, кисети для тютюну, пояси як нагадування про рідних та як обереги здоров'я та життя коханих. Наявність вишивки на певних ділянках одягу, особливо на комірі, пазусі, намісто виконували призначення розбивати енергетичний потік погляду

сторонньої особи під час зустрічей, розмов, що і знижувало негативний вплив на організм людини (роль оберега). В одязі з натуральних тканин людина почувається більш здоровою, врівноваженою. Такі висновки були зроблені групою вчених та мистецтвознавців у дослідницькому проєкті «Код нації», автора Іларіона Павлюка (Найкращі серіали Ever, 2015).

Секретам технік вишивки старші жінки в родині навчали дівчат, які замолоду власноруч готували своє придане. У найкращому вишитому одязі люди йшли під вінець та в небуття. Саме тому, можливо, зараз так мало зразків вишитої ноші дійшло до нашого часу, її мало навіть у музеях.

У XIX ст. високо розвинулося мистецтво вишивки, а особливо поширився «брокарівський стиль», який здобув свою популярність як результат маркетингової ініціативи французької парфумерної фабрики «Brocard». Для збільшення привабливості своєї продукції ця фабрика друкувала малюнки з простими сюжетами вишивок хрестиком на пакуванні. Цей період відзначався використанням червоного та чорного кольорів, які замінили традиційні білий, червоний та синій в українській вишивці. Перехідний період тривав близько 100 років, протягом якого майстрині широко застосовували традиційні українські техніки та орнаментальну семантику у своїх виробках. Окрім вишивок хрестиком із зображенням троянд і лілій на рукавах сорочок, також виготовляли традиційну українську мережку, серветки, використовуючи лічильну гладь (див. фото 1).

Квіти часто виконували на зразок геометричних фігур — восьмикутної зірки (див. фото 2), в нашому регіоні пелюстки зберігали верхівку у вигляді тризуба (див. фото 3).

Натільний одяг традиційно виготовляли із конопляного або лляного полотна. У жіночих сорочках була характерна довжина до самого низу, що призвело до їхньої назви «додідьні». Проте з кінця XVII ст. стиль сорочок зазнав змін. Жіноча натільна сорочка набула нової форми, у якій з'явився квадратний виріз, зникли вставки на плечах та «пухлики» (прикраса рукавів для надання їм об'ємності) (Білецька, 1929). Однак

малюнок вишивки навколо квадратного вирізу залишився традиційним, виконаним білими нитками на білому полотні, з утриманням характерних місцевих малюнків. Замість плахт та запасок, які використовувались раніше, з'явилися більш сучасні спідниці зі зморшками. На поділках спідниць часто пришивали оберегові елементи, такі як смужки різної ширини, що вказували на статус одруженої чи незаміжньої жінки, а червоне оздоблення на низу спідниці на вивороті мало оберегове значення для захисту жіночої сили та материнства (див. фото 4).

Натільним одягом жінок багатьох регіонів України є довга сорочка, поверх якої жінка обов'язково вдягала станковий одяг: керсетку, плахту або спідницю. Традиційним елементом був фартух або запаска. Натільну жіночу сорочку прикрашали вишивкою. Поділочки сорочок найчастіше оздоблювали мережею. У сучасних умовах життя, щоб зберегти традиційні техніки української вишивки, варто стилізувати малюнок, вигляд вишивки, крій самого одягу. Нижче подаємо вигляд поділок історичної мережки сорочки (див. фото 5) і її ж у сучасному виконанні (див. фото 6).

Сучасна відтворена додільна сорочка (див. фото 7) з успіхом може бути використана у складі автентичного українського жіночого вбрання (див. фото 8). Особливо це стосується жінок, які мали достаток і могли дозволити собі придбати дорогі тканини, такі як парча, тафта та оксамит. Такий одяг ідеально вписується в образ жінки, яка мешкала в Катеринославі у XIX ст., а також легко вписується в сучасні тренди жіночого вбрання (див. фото 9).

Традиційна керсетка, що є верхнім одягом без рукавів, відрізняється збереженням оберегових елементів у формі трикутників (як символ триєдиного світу та початку). Ці трикутники розташовані переважно по швах спереду, а також навколо горловини та пройми (див. фото 10).

На спині керсетки з'явилися вирізи з трикутними вставками, що утворювали зморшки та додавали пишності. Приблизно 100 років тому керсетки виготовляли з тканин, створених вручну, переважно з волокон вовни або грубого льону. Пізніше набули популярності фабричні тканини, такі як шовкові, тафта або бавовняні

«китайка» червоного або золотавого кольору. Здебільшого, керсетки виготовлялись з «китайки», а багатші жінки використовували парчу.

Традиційний одяг обов'язково доповнювався головним убором, і найчастіше це були очіпок та хустка, або у свята — намітка. У нашому регіоні очіпок мав незвичайну форму: бокові деталі мали вигляд півкіл та були пришиті до середньої частини у вигляді тканинної смужки, яку ледь призбирали в центральній частині (див. фото 11).

Одяг слугує людям протягом усього їхнього життя, а згодом стає німим свідком подій певної епохи і може доповнити історичні записи, які не завжди є численними. Ужиткові речі, які використовують люди, відображають рівень суспільного розвитку, виробництва, особливості місцевого укладу та господарювання або навіть долю окремої особи.

У передмісті м. Дніпра розташоване сел. Старі Кодаки, славетне поселення, корені якого сягають давнини. У 1635 р. тут була побудована Кодацька фортеця, яка була спроектована для захисту від нападів ворогів із південного напрямку. Її будівництво було ініційоване та фінансоване Сеймом Польсько-Литовської Унії. Протягом тривалого часу тут квартирувався полк українських козаків, а також тисячний полк литовської армії. Вояки, які стояли на службі, в основному осідали тут, засновували родини і внесли свої традиції та спосіб життя в місцеву культуру (Мицик, 1997).

Сел. Лоцманська Кам'янка, розташоване поруч зі Старими Кодаками, дістало свою назву у зв'язку з присутністю тут людей унікальної професії — лоцманів, якої в інших регіонах України не було. Ці два села виникли значно раніше м. Дніпро. У Лоцманській Кам'янці та сусідніх селах проживали родини лоцманів, козаків та військових. У таких умовах побут мешканців був різноманітним і в ньому перепліталися міжнародні традиції, а також виникали змішані сім'ї (Мицик, 1997; Лазебник, 2012).

Практика свідчить, що найкращий спосіб знайти автентичний одяг полягає у відвіданні сільських музеїв, клубів та шкільних куточків історії сіл. У сучасній добі сел. Старі Кодаки та Лоцманська Кам'янка вже входять у межі м. Дніпра.

Фото 1. Перехідний період в українській вишивці: брокарівський хрестик та традиційна українська мережка

Фото 2. Геометрична вишивка восьмипелюсткової квітки

Фото 3. Видозмінена квітка з тризубами, зустрічається у вишивках Дніпропетровщини, Полтавщини. Виконання Г. Хмель-Дунай

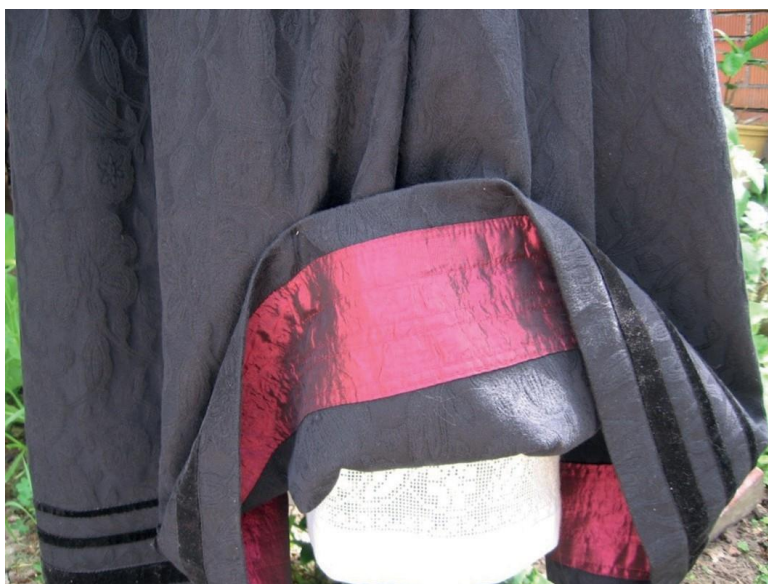

Фото 4. Оздоблення поділок спідниці оксамитовими смужками, зсередини червою підшивкою. Виконання Г. Хмель-Дунай

Фото 5. Вигляд поділок сорочки з автентичною вишивкою

Фото 6. Той же малюнок на поділках сорочки на сучасній тканині. Виконання Г. Хмель-Дунай

Фото 7. Сучасна реконструкція додільної сорочки автентичного історичного артефакту. Виконання Г. Хмель-Дунай

Фото 8. Відтворення однострою заможної жінки кінця XIX — початку XX ст. Виконання Г. Хмель-Дунай

Фото 9. Сучасний стилізований український одяг. Виконання Г. Хмель-Дунай

*Фото 10. Жіноча керсетка з парчі оздоблена оксамитовою стрічкою.
Виконання Г. Хмель-Дунай*

Фото 12. Кодацька сорочка — трипілка

*Фото 11. Жіночий головний убір — очіпок.
Виконання Г. Хмель-Дунай*

*Фото 13. Відтворена кодацька сорочка.
Виконання Г. Хмель-Дунай*

Фото 14. Вишивка на рукаві кодацької сорочки.
Виконання Г. Хмель-Дунай

Фото 15. Вишивка поділок технікою «письмо»
та мережкою з настилом.
Виконання Г. Хмель-Дунай

Фото 16. Змережування мережкою «шабак»
частин кодацької сорочки.
Виконання Г. Хмель-Дунай

Фото 17. Чоловіча лоцманська сорочка.
Виконання Г. Хмель-Дунай

Фото 18. Вишивка «дерева життя»
на рукаві лоцманської сорочки.
Виконання Г. Хмель-Дунай

Тут проживають люди, які прагнуть зберегти історію свого рідного селища. Зокрема, біля клубу вони створили краєзнавчий музей, куди привозять побутові речі, предмети господарювання, знаряддя рибальства тощо. Серед артефактів — значна кількість елементів одягу, таких як домоткані козацькі пояси, сорочки, жіночий верхній одяг — юпки. Особливу увагу в музеї привертає одна з жіночих сорочок, виготовлена та вишита в суто місцевому стилі. Тканина сорочки — домоткане лляне полотно, а крій — трипілка (див. фото 12), для виготовлення брали три поли (ширина сорочкової ручного ткання тканини дорівнювалась 55–60 см). У давнину жінки часто були вагітними, тому сорочки шили широкими.

У відтвореній сорочці (див. фото 14), виготовленій зі старовинного лляного домотканого полотна, малюнок вишивки розміщений на всьому рукаві. Вишивка виконана білим по білому і розташована на рукавах та уставках.

Поділki вишиті мережкою з настилом (див. фото 15).

Частини сорочки зшиті вручну, змережені — через край кромки: рукави, спина, перед змережені складною технікою «шабак» по колу 360° (див. фото 16). Цікавий малюнок вишивки на рукавах привертає увагу. Це восьмипелюсткова квітка, проте її пелюстки усічені і закінчуються трьома вершинами, що нагадує сторожові башти фортеці (див. фото 3). На Полтавщині можна зустріти схожий мотив квітки, але з двома вершинами. Квіти відокремлені квадратами, виконаними в техніці лиштви.

Під час експедиції в Старі Кодаки ми з уст правнучки власниці сорочки почули зворушливу історію про те, як ця описана і відтворена жіноча сорочка опинилася далеко від місця виготовлення. У родині мешканця с. Хутірське Петриківського району Дніпропетровської області одна з доньок готувалася до шлюбу за парубка із с. Старі Кодаки. Наречена зі своїм приданим та весільною сорочкою, що була вишита та виготовлена в с. Хутірському, опинилася за десятки кілометрів на новому місті проживання.

Цікавими виявилися ознайомлення та робота з реконструкцією чоловічої лоцманської сорочки (див. фото 15). Один з оригіналів лоцманської

сорочки зберігається у фондах Національного музею історії України, м. Київ, паспорт виробу з фондів № Т — 691.

Лоцманські сорочки нашого регіону (оскільки в Україні в інших регіонах не було такої потреби у зв'язку з відсутністю річкового транспорту) мали розширену форму рукавів внизу, для досягнення цього ефекту в нижню частину сорочки пришивався трикутний фрагмент тканини. Лоцмани використовували ці розширені, довгі рукави для «сигналізації» зустрічним плавучим засобам і передання команд щодо необхідних маневрів (Олійник, 2020; Олійник, 2017, с. 60).

Лицьова частина рукавів лоцманської сорочки має вишивку «дерево життя» на всю довжину (див. фото 18). Ця сорочка виготовлена на домотканому полотні з конопель (оскільки саме коноплі більше підходить для робочого одягу). Серед вишивальних технік, використаних на цій сорочці, можна виділити лиштву, курячий брід, ретязь, безчисну мережку, виколювання, лічильну гладь. Рукави змережені до станка сорочки. Як правило, рукави чоловічих сорочок не вишивали. Радше за все вишивка із символом «дерево життя» призначалась для захисту здоров'я та життя людини, котра працювала в небезпечних умовах потужної течії Дніпра, вітрів, води.

На основі цих відтворених робіт можна систематично та автентично відновити одяг, який уже перебуває в поганому матеріальному стані у фондах музеїв, а також розмножувати артефакти для експозицій в інших музеях, зберігаючи при цьому оригінали у фондових запасниках. На наш погляд, копії текстильних виробів слід виготовляти з використанням тканин, які виробляються за старовинними техніками ткацтва з рослинної лляної або конопляної сировини, дотримуючи традиційних технологій наших предків.

Проте в нашому прагненні відтворити одяг з традиційними техніками вишивки, в умовах сучасного урбанізованого суспільства, зробити його привабливим сучасним жінкам варто застосовувати стилізацію оздоблення вишивкою, крою, доповнень: ювелірні вироби, сумки, взуття тощо.

Висновки. Шляхом польових досліджень нами визначено умови формування традиційного одягу мешканців Дніпропетровщини, а саме: переселення людей із різних регіонів України до майбутнього м. Дніпро з метою його розбудови як промислового металургійного центру. Найбільший вплив на культурний розвиток народного мистецтва, особливо у вишивці, мали переселенці з Полтавщини та Чернігівщини, що відображено в елементах оздоблення одягу — восьмипелюсткова квітка, дерево життя, брокдівський стиль, техніка «білого по білому», техніка «письмо» та мережка з настилом. Нами окреслено складові елементи одягу, такі як: сорочки, верхній станковий одяг, головні убори. Щодо призначення одягу мешканців Дніпропетровщини, у цьому дослідженні нами визначено професійну особливість виготовлення одягу лоцманів, а саме сорочку з довгими та широкими рукавами, яка слугувала засобом подавання сигналів зустрічним плавучим засобам.

Ми дотримуємо думки, що для кращого сприйняття українського одягу, його складових елементів, користування ними в сучасних умовах урбаністичного оточення необхідно адаптувати сучасні текстильні матеріали, осучаснювати крій одягу. Але обов'язково зберігати мотиви, елементи, символіку, особливо техніки вишивки, щоб все це передавати як матеріальну і нематеріальну спадщину прийдешнім поколінням українців.

Підбиваючи підсумки викладеного вище, можна висловити переконливе ствердження того, що в буденних турботах ми не помічаємо швидкого плину часу. За потребою та можливістю доступно купити нові предмети ми легко позбуваємося речей, які, на нашу думку, зайві, не потрібні в сьогоденні, проте вони можуть мати історичну цінність для українців, стати наочними зразками етнічної автентичності і вагомими інструментами у вихованні громадян будь-якого віку. Ми вважаємо, що розвиток у громадян відповідального та патріотичного ставлення до родинних цінностей, матеріальних та нематеріальних об'єктів спадщини, а також до національних артефактів, представлених у музеях і знахідок археологічних досліджень є ключовим для збереження культурної ідентичності та історичної спадщини для майбутніх поколінь. Це слугує фундаментом національної єдності і самоідентифікації, а також збільшує рівень культурного розуміння та поваги між громадянами. Сьогодні ми маємо з особливою увагою ставитися до старовинних ужиткових предметів, які відображають звичаї та культуру нашого побуту. Такі речі варто передати музеям або майстрам, які можуть вдихнути в них нове життя, що дозволить зберегти їх для майбутніх поколінь. Українське народне мистецтво є важливою частиною нашої генетичної пам'яті. Воно заслуговує на те, щоб жити не лише в нашому минулому, а й продовжувати розвиватися в майбутньому.

Список посилань

- Білецька, В. (1929). *Українські сорочки, їх типи, еволюція і орнаментация. Матеріали до етнології й антропології*. (Тт. 21–22, Част. 1, сс. 43–103).
- Васіна, З. О. (2006). *Український літопис вбрання: [книга-альбом]* (Т. 2: XIII — початок XX століття). Мистецтво.
- Вовк, Ф. (2015). *Студія з української етнографії та антропології (нова редакція)*. Видавець «Савчук О. О.».
- Кавун, М. Е. (2001). *Губернське місто (1776–1880). Дніпропетровськ: Віхи історії*. Грані.
- Лазебник, В. (2012). *Неизвестная Екатеринославщина: исторические очерки*. Дніпрокнига.
- Мицик, Ю. (1997). *Краї козацький. Нариси з історії Дніпропетровщини XV–XVII ст.* ДДУ.
- Найкращі серіали Ever. (2015, Квітень 06). *Дослідницький проект «Код нації» (повний випуск)*. [Video]. YouTube. Отримано Січень 27, 2024, з <https://www.youtube.com/watch?v=WRLJfioTVcI>
- Олійник, М. (2017). *Український одяг у системі міської культури Києва (друга половина XIX — початок XXI століття)*. ІМФЕ.
- Олійник, М. (2020). *Лоцманська сорочка. Вишивка в одязі видатних українців*. Т. Зез (Упор.). АДЕФ-Україна.

References

- Biletska, V. (1929). *Ukrainian shirts, their types, evolution and ornamentation. Materials for ethnology and anthropology*. (Vol. 21–22, Part 1, pp. 43–103). [In Ukrainian].
- Vasina, Z. O. (2006). *Ukrainian chronicle of dress: [book-album]* (Vol. 2: XIII — early XX century). Mystetstvo. [In Ukrainian].
- Vovk, F. (2015). *Studies in Ukrainian ethnography and anthropology (new edition)*. Publisher “Savchuk O. O.”. [In Ukrainian].
- Kavun, M. E. (2001). The provincial city (1776–1880). Dnipropetrovsk: Milestones of history. Grani. [In Ukrainian].
- Lazebnik, V. (2012). *Unknown Ekaterinoslavshchina: historical sketches*. Dniprokniga. [In Russian].
- Mytsyk, Yu. (1997). *Cossack land. Essays on the history of Dnipropetrovsk region in the XV–XVII centuries*. [In Ukrainian].
- Best series ever. (2015, April 06). *Research project “The Nation’s Code” (full episode)*. [Video]. YouTube. Retrieved January 27, 2024, from <https://www.youtube.com/watch?v=WRLJfioTVcI> [In Ukrainian].
- Oliinyk, M. (2017). *Ukrainian clothing in the system of urban culture of Kyiv (the second half of the XIX — the beginning of the XXI century)*. IMFE. [In Ukrainian].
- Oliinyk, M. (2020). *Pilot’s shirt. Embroidery in the clothes of prominent Ukrainians*. T. Zez (Comp.). ADEF-Ukraine. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 26.02.2024

Г. М. Хмель-Дунай

членкиня Національної спілки майстрів народного мистецтва України, майстриня з вишивки кандидат біологічних наук, доцентка кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет» м. Дніпро, Україна

І. В. Холод

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», м. Дніпро, Україна

Н. Khmel-Dunai

Member of the National Union of Masters of Folk Art of Ukraine, Master of Embroidery, Candidate of Biological Sciences, Assistant Professor of the Department of Intercultural Communication and Social and Humanitarian Disciplines, Dnipro Humanitarian University, Dnipro, Ukraine

I. Kholod

Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor of the Department of Intercultural Communication and Social and Humanitarian Disciplines, Dnipro Humanitarian University, Dnipro, Ukraine

